

УДК 657:631

<https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-2-61-11>

В.М. Жук,

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу обліку та оподаткування Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки», м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5333>

М.І. Пугачов,

доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-7507-5870>

Ю.С. Бездушна,

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу
обліку та оподаткування Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки», м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-5924-0805>

О.Г. Шпикуляк,

доктор економічних наук, професор, учений секретар Національного наукового центру
«Інститут аграрної економіки», м. Київ (Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНЮВАННЯ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА ЗА НАСЛІДКАМИ ВІЙНИ¹

У статті проведено критичну оцінку міжнародної та національної методології визначення прямої шкоди і непрямих збитків агропідприємств від війни. Запропоновано формування передумов справедливої і некорупційної компенсаційної політики через удосконалення інформаційного забезпечення оцінки збитків за фінансовою і статистичною звітністю суб'єктів господарювання.

Оцінено вплив різних чинників на формування непрямих збитків підприємств. Зокрема проаналізовано фактори зниження відпускних цін на сільськогосподарську продукцію, зменшення обсягів виробництва та підвищення собівартості виробництва. Вплив фактора зростання собівартості виробництва на формування збитків підприємств за наслідками війни

¹ У статті подано результати дослідження, отримані в процесі виконання проекту «Розробити методичні підходи до визначення втрат, оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємництва» № 2022.01/0145 конкурсу «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України.

доведено на прикладі діяльності сільськогосподарського підприємства у довоєнний та воєнний періоди.

Проведено поглиблені дослідження збитків (упущеної вигоди) підприємств, які не мають прямої шкоди від військових дій з метою використання такої інформації в компенсаційній політиці держави. Зокрема здійснено апробацію Методики оцінки, яка розроблена Міністерством економіки та Фондом державного майна України і є обов'язковою до застосування в роботі оцінювачів та судових експертів при оцінці збитків і упущеної вигоди. За результатами її апробації з'ясовано, що по середньостатистичному успішному сільськогосподарському підприємству упущена вигода може складати до 1,4 млн ум. од. щорічно. Це підтвердило гіпотезу що, незалежно від прямої шкоди, усі підприємства несуть непрямі збитки від війни. У статті обґрунтовано необхідність запровадження обов'язкової оцінки таких збитків усіма суб'єктам господарювання самостійно та введення в дію окремої звітності для формування інформаційної бази майбутньої компенсаційної політики.

Дослідження базується на використанні методів аналізу, синтезу, моделювання, аналогії та порівняння. При апробації Методики оцінки упущеної вигоди застосовано розрахункові методи та методи прогнозування.

Ключові слова: оцінка, бухгалтерський облік, звітність, статистика, сільськогосподарське підприємство, доходи, витрати, прибуток, рентабельність, збитки від війни, управління

JEL classification: M41, M42, Q14, Q15

Постановка проблеми. Наразі основною найбільш вивіреною та публічною інформацією про розміри втрат України від збройної агресії російської федерації є дані «Швидкої оцінки шкоди та потреб в Україні» (Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA2, далі – «Швидка оцінка»), які підготовлені спільно Світовим банком, Урядом України, службами ЄС та ООН у координації з експертами та науковцями. Одночасно автори Звіту є вкрай обережними щодо заяв про точність, повноту та актуальність їхніх даних, застосованих методів та використання результатів. Зазначається, що «Швидка оцінка» має за мету проведення оцінки економічних і соціальних потреб України для виживання під час війни та після її закінчення. Вона не прийнятна для ухвалення управлінських рішень та рішень щодо компенсаційної політики й виплат персональних відшкодувань. Для таких цілей необхідна пооб'єктна оцінка, що в Україні лише розгортається, до методології та офіційних урядових методик якої є багато запитань. Вирішення таких проблем забезпечується організацією обліково-інформаційного супроводу процесів оцінки шкоди й збитків підприємств, установ та організацій, що сформувало робочу гіпотезу та напрями цього дослідження. Перш

за все важливою є оцінка впливу різних факторів на формування непрямих збитків підприємств. Існує потреба поглиблених досліджень збитків (упущеної вигоди) підприємств, які не мають прямої шкоди від військових дій, з метою використання такої інформації в компенсаційній політиці держави. Не менш важливою є і критична оцінка застосування Методики оцінки визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією російської федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності [1], що розроблена Міністерством економіки та Фондом державного майна України та обов'язкова до застосування в роботі оцінювачів та судових експертів (далі – Методика).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світовий досвід оцінки збитків та потреб відновлення базується на міжнародно визнаній методології Damage and Loss Assessment (DaLA) [3], яка дає комплексну оцінку збитків і потреб у відновленні. Така методологія оцінки шкоди та збитків розроблена Економічною комісією ООН для Латинської Америки та Карибського

басейну у 1972 р. У подальшому вона була вдосконалена, щоб отримати найточнішу оцінку шкоди та збитків унаслідок катастроф. Це гнучкий інструмент, який можна адаптувати до конкретних типів катастроф і вимог державної власності. Методологія DaLA базує свої оцінки на загальній економіці постраждалої країни. Вона використовує національні рахунки та статистику уряду країни як вихідні дані для оцінки збитків і втрат [2]. Інші світові дослідження представлені звітами різних організацій, що описують, як війна чи збройні конфлікти впливають на економіку, сільське господарство, землі, на навколишнє середовище. Наприклад, організація «Обсерваторія конфліктів та навколишнього середовища» (Conflict and Environment Observatory) у 2020 р. опублікувала звіт «Як війна шкодить навколишньому середовищу?», в якому підсумувала основні способи, через які війни та мілітаризм завдають шкоди навколишньому середовищу [3]. Ця ж організація активно публікує звіти про війну в Україні та її вплив на навколишнє середовище [4].

В Україні порядок та методики оцінки шкоди і збитків від війни визначено в ряді нормативних документів, а також широко обговорюються в професійних колах [5; 6; 7; 8]. На сьогодні існує багато оцінок та аналітик, які розкривають різні їх версії, однак наукові дослідження з питань економіки підприємств підчас війни досить обмежені [9; 10; 11]. Наукові дослідження, що стосуються оцінки матеріальних втрат підприємств від війни, перебувають на початковій стадії [12].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями статті є критична оцінка методології визначення прямої шкоди та непрямих збитків агропідприємств від війни та формування передумов справедливої та некорупційної компенсаційної політики через удосконалення інформаційного забезпечення оцінки збитків за фінансовою і статистичною звітністю суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на наявність вищезазначених попередніх досліджень,

усі вони так чи інакше базуються на інформації «Швидкої оцінки шкоди та потреб в Україні» (Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA2) Світового банку. На виконання п. 3 постанови КМУ від 20.03.22 р. № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [13] Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України окремо узагальнює інформацію про шкоду та збитки, які за 22 галузевими напрямками оцінюють міністерства та відомства України, а також органи виконавчої влади. Таку роботу проводять за відповідними методиками, яких станом на 01.08.23 р. затверджено наказами міністерств та відомств України є 16. Однак ця інформація на сьогодні не є публічною. Разом з тим один з авторів цієї статті має доступ до неї як член Комісії з проведення аудиту збитків, завданих Україні в наслідок збройної агресії російської федерації, утвореної Постановою КМУ від 27.05.22 р. № 640 [14]. Відтак можемо стверджувати, що певні різниці в оцінці завданих підприємствам, установам та організаціям збитків за «Швидкою оцінкою» Світового банку та оцінкою міністерств і відомств України на висновки даної статті не впливають.

В основі вітчизняного наукового забезпечення визначення збитків економіки України від війни покладено методологію та методику «Швидкої оцінки». Її підхід передбачає визначення втрат за трьома напрямками: завдана шкода (йдеться про пряму шкоду активам за наслідками воєнних дій); збитки (йдеться про упущену вигоду/непрямі збитки для суб'єктів господарювання за наслідками війни); потреби на відновлення (йдеться про ринкову вартість заміщення втрачених активів).

Наразі для наших досліджень доступною є друга Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення в Україні у період з 24.02.22 по 24.03.23 рр. від Світового банку спільно з Урядом України та службами ЄС і ООН. Її узагальнену оцінку наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Узагальнена оцінка завданої Україні шкоди, збитків та обсяг потреби на відновлення
в розрізі секторів станом на 24.02.2023 р.
(млрд дол. США)**

Сектори	Завдані		Потреба відновлення
	Шкода	Збитки	
Сектори соціальної сфери	60,1	53,8	144,4
Сектори інфраструктури	52,5	70,9	156,4
Виробничі сектори	20,0	124,4	68,6
в т.ч. сільське господарство	8,7	31,5	29,7
Інші сектори	2,1	40	41,2
Всього	134,7	289,1	410,6

* Узагальнено авторами за даними «Швидкої оцінки».

Як видно з табл.1, в цілому втрати України від війни станом на 24.02.2023 р. становлять 423,8 млрд дол. США (134,7+289,1), з яких 68% припадає на збитки. У той же час у сільському господарстві на збитки припадає більша частка – 78%. Автори «Швидкої оцінки» зазначають, що 46% з усіх збитків по сектору «сільське господарство» пов'язані зі зниженням відпускних цін на експорторієнтовані товари (пшениця, ячмінь, кукурудза та насіння соняшнику). 50% збитків спричинені зменшенням обсягів виробництва, і лише 3% пов'язуються з підвищенням собівартості виробництва [15].

При критичному аналізі «Швидкої оцінки» і, тим більше, при пооб'єктній оцінці (тобто оцінці збитків від війни по конкретному підприємству), за логікою, теж необхідно було б посилатися на дію цих головних факторів і враховувати їх. Це спонукає нас до дослідження їх прояву та впливу на результати роботи сільськогосподарських підприємств за даними статистичної звітності.

Нами проаналізовано вплив зазначених вище факторів на формування збитків по аграрній галузі на підставі відповідних статистичних даних за 2019 – 2021 та 2022 рр. Така вибірка, де три довоєнні роки порівнюються з 2022 р., дає більш обґрунтовані висновки,

оскільки вона нівелює вплив досить сприятливого за гідротермічними та зовнішньоекономічними умовами 2021 р. Так, виробництво продукції сільського господарства у постійних цінах 2016 р. (табл. 2) за всіма категоріями зменшилась у 2022 р., порівняно з довоєнним періодом, на 20,1%, в т.ч. по підприємствах, на 21,4%.

Як показано у табл. 3, у період 2019–2021 рр. аграрна галузь мала середній темп приросту виробництва на рівні індексу 102,3%. За 2022 р. індекс виробництва у співвідношенні до середнього за 2019–2021 рр. зменшився до 75%. Тобто аналіз статистичних даних засвідчує, що фактор зменшення виробництва сільського господарства України у воєнний період має безперечний вплив на отримання галузю непрямих збитків.

Наступним за вагомістю фактором, який за оцінкою авторів «Швидкої оцінки» вплинув на формування збитків аграрної галузі від війни, є зменшення цін на її продукцію. Для перевірки цього твердження проаналізовано відповідні статистичні дані за період з 2019 по 2022 рр. У табл. 4 наведено випуск продукції сільського господарства у фактичних цінах в цілому по Україні. Якщо порівнювати середні показники 2019–2021 рр. з показниками 2022 р., то вплив цього фактора не простежується. Навіть має місце незначний приріст – 103,9% (табл. 4).

Таблиця 2

Продукція сільського господарства України*
(у постійних цінах 2016 р., млрд гривень)

Роки	Господарства усіх категорій	У т.ч.	
		підприємства	господарства населення
2018	671,3	438,0	233,3
2019	681,0	449,8	231,2
2020	612,1	395,7	216,4
2021	712,6	484,1	228,5
Середнє за 2019–2021	668,6	443,2	225,3
2022**	534,4	348,4	186,0
2022 до середнього за 2019–2021, %	79,9	78,6	82,5

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

**За 2022 р. наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Таблиця 3

Індекси сільськогосподарської продукції до попереднього року, %*

Роки	Господарства усіх категорій	У т.ч.	
		підприємства	господарства населення
2018	108,2	112,0	101,7
2019	101,4	102,7	99,1
2020	89,9	88,0	93,6
2021	116,4	122,3	105,6
Середньорічний темп зростання за 2019–2021	102,3	103,7	99,4
2022	75,0	72,0	81,4

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

Таблиця 4

Продукція сільського господарства України
(у фактичних цінах, млрд грн)

Показник	2019	2020	2021	Середнє за 2019–2021	2022	2022 до середнього за 2019–2021, %
Випуск усього	842,8	892,9	1366,5	1034,0	1073,9	103,9
у т.ч. підприємства	531,5	566,2	928,9	675,5	707,4	104,7
господарства населення	311,3	326,6	437,5	358,5	366,6	102,3

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

Вплив цього фактора більш проявляється при аналізі індексів цін на продукцію сільського господарства, що реалізується підприємствами (табл. 5). Спостерігається падіння цього індексу по продукції рослинництва (до 98,1%). І навпаки – його зростання по продукції тваринництва (116,1%). Тобто вирішальність впливу цього фактора на збитки не простежується.

У той же час, якщо розглядати середні ціни на конкретну продукцію сільського господарства, що реалізована підприємствами, то дійсно має місце їх зменшення у 2022 р. саме для експортоорієнтованих товарів рослинництва (табл. 6).

Отже, зменшення у 2022 р. відпускних цін на продукцію сільського господарства

має місце, порівняно з попереднім періодом, проте визначальність саме цього фактора у формуванні значних збитків по галузі (46% за «Швидкою оцінкою») потребує додаткових досліджень та доказів.

Ще одним фактором формування збитків сільськогосподарських підприємств за наслідками війни є збільшення витрат на виробництво продукції. Його питома вага у збитках, за «Швидкою оцінкою», складає 3%. Нами проаналізовано окремі показники діяльності сільськогосподарських підприємств у досліджуваній період. Як видно з рис.1, порівняно із середніми показниками за 2019–2021 рр., кількість підприємств, що отримали прибутку 2022р., зменшилася на 6,1%.

Таблиця 5

Індекси цін продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами України (до попереднього року, %)

Роки	Продукція сільського господарства	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
2019	92,4	91,2	96,8
2020	119,2	122,9	103,0
2021	136,0	138,0	120,0
<i>У середньому за 2019–2021</i>	<i>115,9</i>	<i>117,4</i>	<i>106,6</i>
2022	101,2	98,1	116,1

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

Таблиця 6

Середні ціни на продукцію сільського господарства, реалізовану підприємствами України, грн/т

	2019	2020	2021	2022	2022 до 2021,%
Культури зернові та зернобобові	3867,5	4794,1	6296,1	6399,7	101,6
у т. ч. пшениця	4077,1	5017,5	6433,6	6097,1	94,8
жито	4276,8	4594,3	4470,5	4755,3	106,4
кукурудза	3684,6	4668,6	6245,5	6555,4	105,0
ячмінь	3932,5	4352,7	5862,6	5632,7	96,1
овес	4305,6	4649,6	4948,1	5343,9	108,0
гречка	7158,7	14550,8	17909,2	23805,4	132,9
Культури олійні	8321,2	10852,9	16418,5	15036,9	91,6
у т. ч. боби сої	8148	10720	15484	14897	96,2
насіння ріпаку й кользи	9577	10927	16147	15824	98,0
насіння соняшнику	8021	10860	16656	14702	88,3
Буряки цукрові фабричні	753,7	871,5	1164,1	1572,2	135,1
Картопля	5474,7	5103,4	4993,4	4519,5	90,5
Культури овочеві	4497	4437,1	4679,6	14025	299,7
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	32679,8	32490,6	37380,5	45676,7	122,2
Молоко	8198,2	8839,9	10300,7	10969	106,5
Яйця, за тис. шт	1206,1	1258,6	1877,3	2328,3	124,0

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

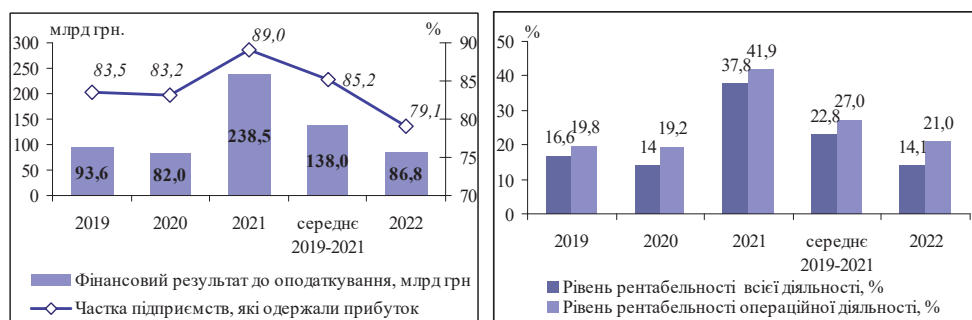

Рис. 1. Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України

Рівень рентабельності всієї діяльності зменшився на 6,2%. Загалом підприємства аграрної галузі у 2022 р. недоотримали 151 723 млн грн прибутку (238 497,7 млн грн, в середньому за 2019–2021 рр.) – 86 774,7 млн грн (у 2022 р.).

Прибутковість визначається як рівнем доходу (основні фактори його формування (випуск продукції та ціна реалізації) проаналізовано вище), так і рівнем витрат на виробництво. За аграрною галуззю головними статтями витрат, разом з оплатою праці та нарахуваннями, є внесення мінеральних добрив, паливно-мастильні матеріали, насіння, корми тощо. Як видно з наших досліджень, незважаючи на те, що у 2022 р. значно зменшено внесення мінеральних добрив (табл. 7) та інших технологічних компонентів на виробництво продукції рослинництва, витрати на 1 га, порівняно з довоєнними роками, зросли на 30,9% (табл. 8). Це пов'язано із значним збільшенням у воєнний період цін на паливно-мастильні матеріали, добрива та інші покупні речі.

Отже, як свідчить порівняння результатів діяльності сільського господарства України у довоєнний період та за 2022 рік, найменшою мірою виділяється не два, а три основних фактори формування збитків галузі від війни. Більш вагомим є і фактор зростання собівартості виробництва разом із зменшенням обсягів виробництва та несприятливим ціноутворенням на експортоорієнтовану продукцію сільського господарства.

Щоб перевірити робочу гіпотезу про суттєвість впливу фактора зростання собівартості виробництва на формування збитків підприємств за наслідками війни, проведено оцінку результатів діяльності ТДВ «Терезине», а також ймовірної суми упущеної вигоди, що зазнало підприємство за наслідками початку повномасштабної війни.

ТДВ «Терезине» – це середнє за розмірами сільськогосподарське підприємство, що знаходиться у Київській області і належить до найпрогресивніших господарств вітчизняної молочної галузі, завжди відкритих до інновацій і технологічних ноу-хау, які сприяють підвищенню ефективності виробництва молока. Підприємство стало флагманом в галузі роботизованого доїння в Україні, при запровадженні якого враховано особливості технологій великих роботизованих молочних комплексів в Європі.

Підприємство не зазнало прямої шкоди від військових подій. Проте навесні 2022 р. воно мало труднощі з дотриманням технологій виробництва, збутом продукції, активно брало участь у розбудові лінії оборони на загрозливому напрямі Макарів – Фастів – Біла Церква. Як видно з табл. 9, виробництво сільськогосподарської продукції рослинництва ТДВ «Терезине» суттєво зменшилось. На формування його збитків не мав вирішального впливу і фактор несприятливих ринкових цін на продукцію сільського господарства.

Таблиця 7

Внесення добрив

Показник	2019	2020	2021	Середнє за 2019–2021	2022
Обсяг внесених мінеральних добрив, тис. т (у поживних речовинах)	2142,5	2488,7	2584,1	2405,1	1831,9
Обсяг внесених мінеральних добрив у розрахунок на 1 га, кг	119,0	140,0	142,0	133,67	126,0
Індекс витрат мінеральних добрив, %	99,6	116,2	101,4	105,73	70,9

* Статистичний бюлетень «Використання добрив і пестицидів під урожай сільськогосподарських культур».

Таблиця 8

Витрати підприємств на виробництво та реалізацію продукції сільського господарства, млн грн

Роки	Витрати, усього	З них собівартість реалізованої продукції	Площа угідь, тис. га	Витрати на 1 га, тис. грн	Посівна площа підприємств, тис. га
2019	578362	456453	20988	27,56	19449
2020	599688	464854	21251	28,22	19556
2021	656492	519059	20823	31,53	20199
У середньому за 2019–2021	611514	480122	21020	29,09	19734
2022	645152	463673	16941	38,08	16433
2022 до середнього за 2019–2021, %	105,5	96,6	80,6	130,9	83,3

*Систематизовано авторами на підставі статистичного збірника «Сільське господарство України».

Але привертає увагу значний збиток за результатами діяльності у 2022 р. Основною причиною цього стало саме збільшення витрат на виробництво. Виробнича собівартість на одиницю продукції рослинництва зросла втричі, а витрати на 1 га зросли на 33%, що відповідає показникам по Україні.

Описані результати діяльності підприємства та їх відповідність тенденціям розвитку сільського господарства на загальнодержавному рівні дозволяють зробити припущення про їх зв'язок з початком повномасштабної війни в Україні. Незважаючи на відсутність прямої шкоди від військових дій, підприємство зазнало значних збитків у 2022 р. Очевидно, що головною їх причиною є війна, є породжений нею дисбаланс цін, руйнування ринку,

порушення технологій. Наш аналіз підтверджує висновки «Швидкої оцінки» (табл.1) про наявність значно більшого обсягу непрямих збитків порівняно з прямою шкодою. Цим доводиться необхідність розрахунків упущеної вигоди по всіх підприємствах. Натепер чинні вимоги передбачають оцінку упущеної вигоди лише за Методикою. Визначення розміру упущеної вигоди за даною Методикою передбачає проведення таких оціночних процедур:

- аналіз та визначення тривалості строку компаундування, у межах якого враховується упущена вигода від активу (майна);
- обчислення річного розміру грошових потоків та переведення в розмір на місяць протягом усього строку компаундування;

Таблиця 9

Основні результати ТДВ «Герезине» у довосенний та восенний періоди*

Показник	2019	2020	2021	Середнє за 2019–2021	2022	2022 до середнього за 2019–2021, %
Кількість реалізованої продукції рослинництва, ц	67731	81755	43934	64 473	16944	26
Вартість реалізованої продукції рослинництва, тис. грн	40 028	50 788	53 674	48 163	27 810	58
Ціна реалізації (зернові), грн/ц	500	526	895	640	672	105
Ціна реалізації (технічні), грн/ц	872	1 023	1 929	1 274	1 724	135
Собівартість реалізованої продукції рослинництва, тис. грн	23962	37050	34251	31 754	13131	
<i>Собівартість одиниці реалізованої продукції рослинництва, грн/ц</i>	354	453	780	493	775	157
Обсяг виробництва продукції рослинництва, ц	125 726	72 422	115 710	104 619	47 195	45
Зібрана площа, га	1 670	1 563	1 752	1 662	1 795	108
Виробнича собівартість виробленої продукції рослинництва, тис. грн	61 074	63 856	73 749	66 226	95 018	143
Виробнича собівартість одиниці виробленої продукції рослинництва, грн/ц	486	882	637	668	2 013	301
Витрати на 1 га, тис. грн	37	41	42	40	53	133
Прибуток/збиток, тис. грн	34 939	35 014	24 464	31 472	-8 653	

*Узагальнено авторами на основі фінансової і статистичної звітності підприємства.

- обґрунтування складових ставки компаундування та її визначення;

- визначення майбутньої вартості грошових потоків на кінець строку компаундування шляхом компаундування цих грошових потоків (п. 5 Методики).

Згідно п. 5.3 Методики грошовим потоком, що використовують для визначення розміру упущеної вигоди, є прибуток до оподаткування. Неотриманий прибуток за визначений період часу обчислюють як такий, що мав би бути отриманий підприємством за умови відсутності наслідків збройної агресії. Вхідними даними для розрахунку такого неотриманого прибутку є значення статей доходів

та витрат підприємства із звіту про фінансові результати за 2020 та 2021 рр.

Ставку компаундування визначають як норму прибутку, що відображає вартість грошей у часі і премію за ризик країни та відповідає обраній для проведення оцінки упущеної вигоди моделі грошового потоку. За норму прибутку обрано дохідність українських єврооблігацій з терміном погашення у 2032 р. (строк 10 років до погашення), усереднену за період з листопада 2021 р. по січень 2022 р. включно.

Згідно з п. 5.11. Методики компаундування для визначення загального розміру упущеної вигоди здійснюють за такою формулою:

$$LP = EL \times \frac{(1 + Y_{MComp})^N - 1}{Y_{MComp}}, \quad (1)$$

де LP розмір упущеної вигоди;

N кількість календарних місяців, що становлять строк компаундування;

Y_{MComp} ставка компаундування в перерахунку на місяць [1].

Результати розрахунку ймовірної суми упущеної вигоди ТДВ «Терезине» наведено в табл.10.

Як бачимо, розмір упущеної вигоди становить середню суму прибутку до оподаткування за довоєнні 2020 і 2021 рр. з урахуванням зміни вартості грошей в часі. По середньостатистичному успішному сільськогосподарському підприємству ТДВ «Терезине» упущена

вигода за 2022 р. склала 1,4 млн ум. од. Очевидно і те, що сума упущеної вигоди зростатиме, тому що передбачається її перегляд за результатами господарювання підприємства в умовах війни. Упущена вигода зростатиме до тих пір, поки продовжуватимуться бойові дії на території України. Відтак доцільним є підхід, при якому такі розрахунки були б екстрапольовані на загальнодержавному рівні шляхом запровадження відповідної звітності підприємств. Такий підхід дає можливість провести масову оцінку як прямої шкоди, так і непрямих збитків, що дозволяє через звітність формувати та постійно актуалізувати відповідну інформацію на державному (в галузевих та регіональних розрізах) рівні з метою формування справедливої та

Таблиця 10

**Розрахунок ймовірної суми упущеної вигоди ТДВ «Терезине»
(станом на 01.01.2023 р.)**

Показник	Значення
I. Розрахунок неотриманого прибутку	
Прибуток підприємства за 2020 р., тис. грн	36 236,00
Усереднений за 2020 р. курс гривні	26,96
Прибуток підприємства за 2020 р., тис. ум. од.	1 344,065
Прибуток підприємства за 2021 р., тис. грн.	24 728,00
Усереднений за 2021 р. курс гривні	27,29
Прибуток підприємства за 2021 р., тис. ум. од.	906,119
Неотриманий прибуток, що в подальшому необхідно компаундувати, для базового періоду часу один рік (середнє арифметичне значення прибутку до оподаткування за 2020 і 2021 рр., без врахування фінансових доходів і витрат, переведене в ум. од. за усередненим курсом), тис. ум. од.	1 125,09
II. Розрахунок ставки компаундування	
Норма прибутку*	8,61
Премія за ризик країни**	18,21
Ставка компаундування, річна (п. 5.10.)	26,82
III. Розрахунок суми упущеної вигоди	
Розмір упущеної вигоди станом на 01.01.2023 р., тис. ум. од.	1 426,84

* Дохідність українських єврооблігацій усереднена за три місяці (листопад 2021 р. – січень 2022 р.) за даними <https://www.eavex.com.ua/ukr/research/>, що безпосередньо передують початку військових дій та є репрезентативними з точки зору такої дохідності.

**Damodaran Online: Home Page for Aswath Damodaran (nyu.edu) <https://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/>

некорупційної політики компенсацій. Таким чином, забезпечується реалізація Доктрини майбутнього України Президента України [16].

Однак за чинних підходів (Методика) це є надскладним завданням через складність та невизначеність щодо правомірності розрахунку упущеної вигоди без наявності прямої матеріальної шкоди. Адже чинна Методика оцінки дозволяє розрахунок упущеної вигоди лише щодо підприємств, які зазнали прямої матеріальної шкоди. Зокрема згідно з п. 1 розділу IV Методики [1] визначення розміру упущеної вигоди виконують стосовно майна, власнику якого заподіяні реальні збитки щодо вказаного майна, які й були причиною упущеної вигоди. При цьому застосування наведеного в статті розрахунку (табл. 10) можливе лише щодо повністю зруйнованих чи окупованих підприємств (п. 5.5 розділу IV Методики). З цього випливає, що значна частина постраждалих підприємств не отримає компенсації за заподіяні їм війною непрямі збитки.

З вищенаведених розрахунків по ТДВ «Терезине» виходить, що навіть при потужних зусиллях щодо збереження та примноження виробництва підприємство все одно отримує збитки за наслідками війни. Таким чином, можна зробити припущення, що по всій Україні, незалежно від прямої шкоди, підприємства однозначно несуть непрямі збитки від війни.

Ще одним проблемним питанням застосування Методики є складність проведення розрахунків, які компетентно можуть виконувати лише оцінювачі та судові експерти. Це свідчить про необхідність запровадження більш спрощених підходів, які дадуть можливість фахівцям самих підприємств оцінювати такі збитки за єдиними правилами (методиками) пооб'єктної оцінки упущеної вигоди за наслідками війни. Це дозволить досягти цілей, визначених в Постанові КМУ №326 щодо масовості оцінки та її постійної актуалізації з мінімальними витратами для підприємств.

Вирішення цих завдань передбачає, окрім запровадження відповідних методик, введення в дію в Україні окремої звітності щодо прямої шкоди та непрямих збитків за наслідками війни. Така звітність передбачає доповнення до статистичної звітності підприємств (форм 50-сг чи 2-ферм) або додаткові рядки у фінансовій звітності. Це дасть можливість формувати інформаційну базу про непрямі збитки по всіх підприємствах України та проводити в подальшому справедливу компенсаційну політику. Відповідні розробки напрацьовуються нами за підтримки Національного фонду досліджень України та будуть висвітлені у подальших публікаціях.

Висновки.

1. Дослідженнями встановлено потребу поглибленої оцінки факторів, які впливають на формування непрямих збитків агропідприємств України за наслідками війни. Встановлено, що разом із зниженням відпускних цін на експорторієнтовані товари, зменшенням виробництва продукції, які за «Швидкою оцінкою» Світового банку сформували 90% збитків по галузі, недооціненим виявився фактор підвищення собівартості виробництва. Його частка у «Швидкій оцінці» становить лише 3%, тоді як, за нашими дослідженнями, вона є значно вищою. Недооцінка останнього може занижувати розміри непрямих втрат агропідприємств від війни як при проведенні «Швидкої оцінки», так і при інших методиках узагальненої оцінки збитків.

2. Невиправданим є діючий нормативний підхід, за яким непрямі збитки підприємства визначаються для компенсації лише за умови нанесення їм прямої шкоди за наслідками воєнних дій. За результатами «Швидкої оцінки» та наших досліджень підприємства отримують непрямі збитки незалежно від наявності прямої шкоди, відтак масове неврахування непрямих збитків в компенсаційній політиці держави є загрозою для реалізації принципів справедливості, боротьби з корупцією, які

закладені в основу доктрини майбутньої України від Президента України.

3. Закладена у Методиці методологія оцінки непрямих збитків є як складною для розрахунків, так і слабкою щодо доказовості отриманих збитків у фінансовій звітності підприємства саме за наслідками війни. Цей недолік у Методиці виправдовується підходами, за якими непрямі збитки розраховуються лише при

наявності прямої шкоди. Очевидно, що для оцінки непрямих збитків на підприємствах, які не зазнали прямої шкоди, потрібно інше документальне підтвердження зв'язку з війною та інші підходи до розрахунків. Для останнього може бути використана статистична звітність. За підтримки Національного фонду досліджень України саме останнє і буде покладено в основу наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Методика оцінки визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : Наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18 жовтня 2022 року № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

2. Damage, loss and needs assessment - tools and methodology. The world bank. URL: <https://www.gfdrr.org/en/damage-loss-and-needs-assessment-tools-and-methodology>.

3. How does war damage the environment? URL: <https://ceobs.org/how-does-war-damage-the-environment/>

4. Environmental trends in the Ukraine conflict, 10 days in. URL: <https://ceobs.org/environmental-trends-in-the-ukraine-conflict-10-days-in/>

5. Krasnolutskyi, O. War with Russia: environmental damage to Ukraine exceeds UAH 2 trillion. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3738413-war-with-russia-environmental-damage-to-ukraine-exceeds-uah-2-trillion.html>

6. Damage to hydrotechnical reclamation from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant exceeded UAH 150 billion. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-gidrotehnicnoyi-melioraciyi-vzhesyagnuli-ponad-150-mlrd-griven>.

7. Висоцький, Т. Втрати агросектору від підриву Каховської ГЕС можуть зрости до більш як \$10 мільярдів. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3720710-vtrati-agrosektoru-vid-pidrivu-kahovskoi-ges-mozut-zrosti-do-bils-ak-10-milardiv-visockij.html>

8. Over \$54 billion in damage to Ukraine's housing stock as a result of a full-scale war as of the end of May 2023. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/over-54-billion-in-damage-to-ukraine-s-housing-stock-as-a-result-of-a-full-scale-war-as-of-the-end-of-may-2023/>

9. Горай, О.С. Бухгалтерський облік зобов'язань та активів, що втрачено або пошкоджено в результаті бойових дій та окупації державних територій. Інвестиції: практика та досвід. № 2, 2018, с. 69–77.

10. Kulyk, A. Specifics of Asset Impairment in the Conditions of Armed Aggression. *Oblik i finansi*, 4(98), 2022, p. 5-12. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2022-4\(98\)-5-12](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2022-4(98)-5-12)

11. Ishchenko, Y., Semenyshena, N., Yevdokymova, N., Stepaniuk, O., & Tsaruk, V. (). Management of agricultural business in war conditions: features of accounting and taxation. *Independent Journal of Management & Production*, 13(4), 2022, p.602-p.624. <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i4.2006>

12. Zhuk, V., Pugachov, M., Shpykuliak, O., Bezdushna, Yu., Popko, Ye. Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine.

Agricultural and Resource Economics, 9(3), 2023, 197–215. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.09>

13. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

14. Про утворення комісії з проведення аудиту збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 р. № 640. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2022-%D0%BF#Text>

15. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 - February 2023. World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497>

16. Зеленський, В.О. Українська доктрина. Прообраз. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3729347-ukrainska-doktrina-proobraz.html>

References

1. Ministry of Economy of Ukraine, State Property Fund of Ukraine (2022). “Method determination of damage and the amount of damage caused to enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership as a result of the destruction and damage of their property in connection with the armed aggression of the Russian Federation, as well as lost profits from the impossibility or obstacles in the conduct of economic activity”, October, 18, No. 3904/1223, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>

2. Damage, loss and needs assessment - tools and methodology. The world bank. Available at: <https://www.gfdrr.org/en/damage-loss-and-needs-assessment-tools-and-methodology>.

3. How does war damage the environment? Available at: <https://ceobs.org/how-does-war-damage-the-environment/>

4. Environmental trends in the Ukraine conflict, 10 days in. Available at: <https://ceobs.org/environmental-trends-in-the-ukraine-conflict-10-days-in/>

5. Krasnolutskyi, O. (2023). War with Russia: environmental damage to Ukraine exceeds UAH 2 trillion. Ukrinform. Available at: <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3738413-war-with-russia-environmental-damage-to-ukraine-exceeds-uah-2-trillion.html>

6. Damage to hydrotechnical reclamation from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant exceeded UAH 150 billion. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: <https://minagro.gov.ua/news/zbitki-gidrotehnicnoyi-melioraciyi-vzhe-syagnuli-ponad-150-mlrd-griven>.

7. Vysotskyi, T. (2023) Losses of the agricultural sector from the explosion of the Kakhovskaya HPP may increase to more than \$10 billion. Ukrinform. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3720710-vtrati-agrosektoru-vid-pidrivu-kahovskoi-ges-mozut-zrosti-do-bils-ak-10-milardiv-visockij.html>

8. Over \$54 billion in damage to Ukraine’s housing stock as a result of a full-scale war as of the end of May 2023. Kyiv School of Economics. Available at: <https://kse.ua/about-the-school/news/over-54-billion-in-damage-to-ukraine-s-housing-stock-as-a-result-of-a-full-scale-war-as-of-the-end-of-may-2023/>

9. Gorai, O. (2018). Accounting account of liabilities and assets lost or damaged in result of board action and building of public territories. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. Volume 2. pp. 69–77.

10. Kulyk, A. (2022). Specifics of Asset Impairment in the Conditions of Armed Aggression. *Oblik i finansi*, 4(98), 5-12. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2022-4\(98\)-5-12](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2022-4(98)-5-12)

11. Ishchenko, Y., Semenyshena, N., Yevdokymova, N., Stepaniuk, O., & Tsaruk, V. (2022). Management of agricultural business in war conditions: features of accounting and

taxation. Independent Journal of Management & Production, 13(4), s602-s624. <https://doi.org/10.14807/ijmp.v13i4.2006>

12. Zhuk, V., Pugachov, M., Shpykuliak, O., Bezdushna, Yu., & Popko, Ye. (2023). Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*, 9(3), 197–215. <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.09>

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the procedure for determining the harm and damage caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation”, March 20, 2022, No. 326, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “About the formation of a commission to conduct an audit of damages caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation”, May 27, 2022, No. 640, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2022-%D0%BF#Text>

15. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 - February 2023. World Bank; Government of Ukraine; European Union; United Nations. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497>

16. Zelenskyi, V.O. (2023) Ukrainian doctrine. Prototype. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3729347-ukrainska-doktrina-proobraz.html>

INFORMATION PROVISION FOR ASSESSING LOST PROFITS OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE AS A RESULT OF THE WAR

Valerii Zhuk, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”, Kyiv (Ukraine).

E-mail: zhuk@faaf.org.ua

Mykola Pugachov, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”, Kyiv (Ukraine).

E-mail: avtor05@ukr.net

Yuliia Bezdushna, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”, Kyiv (Ukraine).

E-mail: Bezdushna@vipo.biz.ua

Oleksandr Shpykuliak, National Scientific Centre “Institute of Agrarian Economics”, Kyiv (Ukraine).

E-mail: science_nnc_iae@meta.ua

<https://doi.org/10.32342/2074-5354-2024-2-61-11>

Key words: *valuation, accounting, financial statement, statistics, agricultural enterprise, income, costs, profit, profitability, war losses, management*

JEL classification: *M41, M42, Q14, Q15*

The article offers a critical assessment of both international and national methodologies for determining direct and indirect damage to agricultural enterprises caused by war. It proposes laying the groundwork for a fair and corruption-free compensation policy by enhancing information support for loss assessment, based on the financial and statistical reporting of economic entities.

Methodological approaches to damage assessment and the results of such assessments, as outlined in the «Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 - February 2023» report, conducted by the World Bank in collaboration with the European Union, the United Nations, and the Government of Ukraine.

The influence of various factors on the formation of indirect losses of enterprises was evaluated. Specifically, the factors affecting the reduction of selling prices for agricultural products, decrease in production volumes, and increase in production costs were analyzed. The impact of these factors was assessed based on relevant statistical data from 2019 to 2021 and 2022. The influence of the factor of increased production costs on the formation of enterprise losses due to war was demonstrated using the example of an agricultural enterprise's activities in both pre-war and war periods.

In-depth studies of indirect damage of enterprises that did not suffer direct damage from military operations was conducted, with the aim of using such information in the compensation policy of the state. In particular, the Appraisal Methodology, developed by the Ministry of Economy and the State Property Fund of Ukraine and required for use by appraisers and forensic experts when assessing damages and lost profits, was approved. Based on the results of its implementation, it was determined that for an average successful agricultural enterprise, the lost profit could amount to up to 1.4 million USD annually. This confirms the hypothesis that, irrespective of direct damage, all businesses incur indirect losses due to the war. Thus, the findings demonstrate that the current normative approach, which dictates that indirect losses of enterprises are compensated only if direct damage is caused by military actions, is unjustified. The widespread neglect of these losses poses a threat to the implementation of a fair compensation policy.

The article substantiates the necessity of implementing a mandatory assessment of such losses for all business entities independently, along with the introduction of separate reporting to establish an information base for future compensation policies.

The research is based on the use of methods of analysis, synthesis, modeling, analogy and comparison. Calculation methods and forecasting methods were applied during the approbation of the appraisal Methodology.

Одержано 10.01.2024.